

HEP BİRLİKTE YAŞAYACAĞIMIZ ORTAK POLİTİKALAR ÜRETMEİYİZ

Prof. Dr. Neşe Özgen ile Mültecilik Antlaşması üzerine konuştuk
Gamze Kafar

Türkiye ve AB arasında imzalanan “Mültecilik Anlaşması” üçüncü yılını dolduruyor. 20 Mart 2016 yılında yürürlüğe giren bu anlaşma başta BM olmak üzere, uluslararası hukukçular ve mülteciler tarafından yasal bulunmadı. Türkiye'nin mülteciler açısından güvenli bir ülke olup olmadığı ise hala tartışma konusu.

Konunun ayrıntıları ve 3 yıl boyunca neler yaşandığı ile ilgili sınır araştırması ve sosyolog Profesör Neşe Özgen ile RLS sitesi için söyleştik.

Prof. Neşe Özgen mültecilik anlaşmasının bir iyileşmeye yol açmadığını aksine illegal geçişlerde artış olduğunu şu şekilde tanımlıyor: İlegal destek sistemleri ve kaçakçıların kurdukları ağlar anormal boyutlara erişti. Bununla birlikte de kaçak yollardan sınırı geçenlerin ve bu yolda yaşamını kaybeden insanların sayıları giderek artıyor. Her yerde büyük paralar yüksek sesle söyleniyor, ancak mültecilerin durumları bir türlü iyileşmiyor.

AB ve Türkiye arasında imzalanan “Mültecilik Anlaşması”nda taraflar tam olarak neyi amaçladı?

2016 Mülteci Anlaşmasının en önemli zemini: mülteci trafiğindeki düzenlemelere yönelikti. Düzensiz göçün önlenmesi, AB ülkelerinin düzensiz göçü denetim altında tutabilmesi ve “geri dönüşün” kolaylaştırılması karşılığında geçiş ülkelerine (TR, Yunanistan ve Balkan Rotası) bazı destekler ve yardımlar öngörülmüştü.

Tarafların asıl amacının ülkelere kabul edecekleri mülteci/kağıtsızlar arasında kimi seçeceklerini ülkelerin kendi denetimlerine vermek, kendi işine yarayacak nitelikli bir işgücünü planlı bir biçimde ülkelerinde yerleştirmek ve kalanını birkaç ülkede denetim altında tutma amacını taşıdığını görüyorduk. Ancak bu politika işlemedi ve biliyorsunuz 2018 yılında UNHCR bir çağrıyla tüm ülkeleri Common European Asylum System'e geri dönülmesi gerektiğini uyardı. Ve bildiğiniz gibi 2018'de de yeni bir anlaşmayla AB ülkelerine geçmeye çalışan mültecileri bazı hotspotlara (tercihen Ege adaları ve Akdeniz'de birkaç ücra kamp vb.) gönderme kararı alındı. Bu durumu iyileştirmeyecek aksine, mülteciler bu kez daha izole daha gözden uzak yerlerde yaşamak zorunda bırakılacak.

UNHCR ve çok sayıda hukukçu bu anlaşmayı uluslararası iltica hukukuna aykırı buldu. Sizce bu anlaşmanın problemleri nelerdir? Bu anlaşmanın projelendirilmesi ve hayata geçirilmesinde mülteci hakları ne kadar dikkate alındı?

Bu anlaşma, Suriyeli mültecilere yönelik özel bir anlaşma gibi görünüyordu: yerinden edilmiş diğer milyonlarca insanın Afrika ülkeleri, Irak, Afganistan, Pakistan vb. mültecilerinin durumunu ise daha belirsiz ve görünmez kıldı. Üstelik Suriyeli mültecilerin özel olarak korunduklarına ve varış ülkesindeki vatandaş haklarını istismar ettiklerine dair bir sağ eğilimi de çok kıskırttı. Ve Dünyanın neredeyse tamamında islamofobi, yabancı düşmanlığı ve yerleşiklerin üst insan sayılmaları gerektiğine dair tehlikeli bir aşırı sağ eğilim yükseldi.

Böylesi bir tartışmaya her ne kadar bizler Türkiye üzerine yoğunlaşıyor olsak da aslında dünya literatüründe de yabancı kavramının mülteciyle eşdeğer kılındığını görüyoruz: Harcanan yüksek miktarlar, göçü engellemediği gibi mültecilere ilişkin tüm retorik para

üzerine döndüğünü, mülteci meselesinin insani/ahlaki boyutunun tamamen göz ardı edildiğini gösteriyor: Mülteciler ölü ya da diri birer sayıya ve sadece mülteciliğe indirgendiler. Savaşın yol açtığı yaraların sağaltılması birkaç NGO'nun sırtına yıkılmış bir kozmetik hayırseverlik olarak kalıyor. Mültecilerin kendi örgütlenmelerini sağlayabilmeleri, mesleklerini yapabilmeleri, geleceklerine dair özgür karar verme hakları neredeyse yok. Ülkelerin değişken politikaları nedeniyle güvencesizleştiler ve ülkelerindeki savaştan kendileri hariç tüm Dünya bir tür bilgisayar oyunu gibi söz edebiliyor. Mülteciliğin bu savaşın bir sonucu olduğu büyük oranda unutuldu. Afrika ülkelerinden çıkışın yüksekliği görünmez kılındı. Asya içindeki büyük göç hareketleri, giderek kısıcılaştıran iktidarlardan kaçan Sudan, Afganistan vb. yerlerdeki mülteciler “ekonomik mülteci” statüsüne sokularak durumları belirsizleştirildi. İklim değişikliği nedeniyle çok yakın bir zamanda yer değiştirmesi muhtemel milyonlarca insanın durumu da belirsizliğini koruyor.

Yanı sıra başka bir alan daha var ki iyice görünmez bir alan: Mülteciler kendi ekonomilerini yarattılar. Mesleğine izin verilmeyen profesyonel elemanların izinsiz ve vergisiz çalışmaya başlaması örneğin, ülkelerin sağlık, eğitim, teknik politikaları içinde önemli bir sorun. Ayrıca ülke ekonomileri kaçak geçişlerin yarattığı büyük illegal bütçeye göz yumarak bir yandan bundan büyük çıkar sağlıyor, diğer yandan bu piyasayı illegalleştirerek kara para trafiğinin denetimini de ellerinde tutuyorlar.

Mülteci Anlaşması'na 6 milyon avroluk bir ücret ayrıldı. Sizce bu ücret anlaşmanın hedeflediği hususlar noktasında doğru bir şekilde kullanılıyor mu?

Bütçenin kullanımının kısmen ülkelerin öncelikli gördüğü alanlarda kullanılması her ne kadar ülkelerin iç politikalarını dengeleyecek bir serbestlik gibi görülse de, geçtiğimiz dönemlerde yayınlanan bütçe harcamalarının birbirinden çok farklı harcandığı ortaya çıktı. AB ülkelerinin bu konuda birbiriyle uyumlu çalışmalarının sonucu olarak örneğin; Yunanistan bütçenin neredeyse tamamını “mülteci kabul” çalışmalarına ayırırken; diğer ülkeler surveillance, sınır denetimi, yerleştirme, security eğitime uyum vb. birbirinden çok farklı konulara ayırıyorlar.

Ülkelerin kendi harcadıkları miktarın AB'nin ayırdığı bütçeden çok daha büyük miktarlara ulaşması, düzensiz göçün önlenememesi, Ege ve Akdeniz'in ölüm havuzları haline gelmesi, Balkan Rotası üzerindeki ülkelerde sağ iktidarların mülteciler mevzuunu bir kışkırtma politikası olarak kullanarak güçlenmesi, Türkiye dahil pek çok ülkenin mülteci politikasını bir tür rehine politikası olarak uygulaması gibi durumlar bu uygulanan politikanın hatalı olduğunu, mültecileri/ kağıtsızları sayı olarak görmenin sonuçları.

Diğer yandan, mültecilik “işleri” (refugee business) örneğin TR ve Yunanistan gibi yerlerde devlet denetimli kurumlara ve veya hükümetlere yakın şirket ve NGO'lara kaynak aktarmada çok etkili kullanılan bir işkolu haline geldi: Bu ülkelerin ordularının kurduğu yasal şirketler örneğin, refugee business'ten büyük kar sağlıyor. Deniz kıyısı olan geçiş ülkelerinin kıyı güvenlik sistemlerinin, kara kıyısındakilerin de kara güvenlik önlemlerinin giderek artan bir şiddetle müdahalesi (sınır telleri, kıyıda zorla geri gönderme, denizde günlerce açıkta tutma, yüksek sınır duvarları vb.) meşrulaşüyor ve informal ve illegal mülteci avcılarını da (gönüllü geri döndürme çeteleri vb.) haklılaştırıyor. Diğer yandan Yunanistan'da refugee business, NGO'lar için neredeyse birinci işkolu haline geldi. Türkiye'deki GONGO'lar (Governmental Originated NGO) hükümete yakınlık ve uzaklıkları üzerinden önemli paralar kazanıyorlar.

Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen mültecilerin hassasiyetleri ne kadar dikkate alınıyor? Türkiye mülteciler için güvenli bir ülke mi?

Türkiye mültecilik politikasını ne yazık ki hala II. Dünya Savaşı sonrasında temellendirdiği ideolojik zemin üzerinde yürütüyor: Mülteci statüsü, sadece ülkenin batısından gelenlere verilmiş bir hakken doğu sınırlarından gelenler hala ikinci sınıf mültecidir. Ancak özellikle Suriye savaşı sonrasında Türkiye 3 yıl gibi kısa bir sürede gelen üç buçuk milyonu aşkın insana mülteci statüsü de vermedi: “Misafir” adıyla ne olduğunu kimsenin açıklamadığı bir kağıtla tutuluyor mülteciler.

Türkiye'nin mülteci politikası üzerine uzun uzun konuşuyorum yıllardır. Şu son üç yılda gördüğüm hak ihlallerini hakikaten saymam mümkün değil: Türkiye, ne yazık ki mülteci politikasını bir tür etnik ve dinsel ayrımcılıkla yürütüyor: “Makbul mülteciler” yani Sunni, Arap ve özellikle Suriye'nin belirli bölgelerinden gelmiş olanlar daha yüksek hizmetlere erişir ve bu da TR'nin mülteci politikasını haklılaştırmak için seçilirken -3,7 milyon mültecinin sadece 300 bin kadarı-, diğerleri yani Kürt, Alevi, Ezidi vb. gruplar sokaklarda kaderine terkediliyor ve üçüncü sınıf güvencesiz işlerde salkım salkım sömürülüyor ve illegal işçi pazarının açık hedefi halinde bırakılıyor. Henüz Türkiye'nin mülteciler için güvenli ülke olup olmadığını tartışmaya bile açamadık ancak çok yakın bir gelecekte bunu dile getirmemiz gerekiyor: Özellikle derinleşmekte olan büyük iktisadi krizle birlikte işsiz kalan kitlelerin ve sağ seçmenin gözü, sürekli harcandığı söylenen büyük paralar nedeniyle mülteciler üzerine öfkeyle yönleniyor. Türkiye'de hükümet eğer önümüzdeki günlerde, yükselen mülteci düşmanlığına yönelik acil siyasi ve yasal yaptırımlarını hızla uygulamaya koymaz ve yükselen sağ eğilimi bu şekilde serbest bırakırsa mültecilere yönelik saldırıların artacağından endişeliyiz.

Türkiye-Yunanistan sahalarında birçok araştırma yapmış bir profesör olarak, sizce mültecilik anlaşmasında 3 yıldan bu yana nasıl bir gelişme sağlandı?

2016 'dan bu yana geçen sürecin göçmenler açısından acı deneyimlerle dolu olması tesadüf değil. Anlaşma metni büyük oranda daha önce de söz ettiğim gibi mültecilerin iradesini elinden alan ve varış ülkesinde yaşamayı engelleyen bir içeriğe sahipti. Dahası AB, 2011 yılına kadar gündemde tuttuğu ve sıcak baktığı “AB ticari sınırlarını Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundan başlatan entegre sınır yönetimi tasarısı”nı 2016 anlaşmasıyla rafa kaldırdı ve kendi sınırlarını Türkiye'nin Batı sınırlarına çekti. Yani AB'nin sınırı Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan sınırından itibaren yükseltildi. Bu anlamda Türkiye bir tür no-man's land haline de geliyordu. Ancak bu yetmemiş olacak ki, 2018'de AB, kendi yüksek duvarlarını Yunanistan ve Bulgaristan sınırı ile kendi arasına kadar geriletti. Yani böylece Türkiye sınır dışı statüsüne gerilerken, Bulgaristan ve özellikle de Yunanistan, hatta Ege Denizi bir tür no-man's land haline geldi. 2018 anlaşması, AB'nin temel bir insan hakkı olana “yerleşim ve seyahat özgürlüğü hakkının” tamamen reddetmesinin yasal dayanağını oluşturuyor. Bu politikanın yol açacağı sonuçların hepimize ne kadar kötü biçimde yansıtacağını önümüzdeki günlerde ne yazık ki hızla göreceğiz: Artan mülteci baskısıyla karşı karşıya bırakılmış Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan halkları ne yazık ki giderek sağcılaşırken, izole edilmiş bölgelere yollanacak olan mültecilerin de gelecekte alacaklı olduklarına dair duyguları giderek yükselecek.

Mültecilik anlaşmasını mülteciler açısından oluşturduğu tehlike ile birlikte ele alırsanız esas odaklanılması gereken sorunu nasıl tanımlarsınız?

Elbette savaşların ve ülke işgallerinin durdurulması ve ülkelerin kendi iç dinamiklerinin egemen olmasını talep etmek, en baş görevimiz. Ancak daha orta vadeli programları ve

politikaları da uygulamamız gerek. Şimdiye kadar gördüğümüzden çok daha hızlı ve yoğun akan bir göç olgusuyla karşı karşıyayız. Sadece AB 'ye doğru değil, fakat Afrika'daki ve Latin Amerika'daki göçleri, ayrıca Asya içindeki iklim göçlerini de dikkate alarak, hepimizin göç ve mültecilikle ilgili yeni düşünceler yeni politikalar üretmesi gerekiyor. Mültecilerin özellikle gençlerin, çocukların ve kadınların en acil talepleri eski yerleşimlerine dönmek üzerine şekilleniyor. Hatta, kadınların, gençlerin ve çocukların yeni gelinen ülkeyle en çabuk ve daha mutlu biçimde özdeşleştiklerini de biliyoruz. Dolayısıyla eski bilgilerimizden şunu görebiliriz: Mülteciler -yaşlı erkekler dışında- buldukları yerden geri dönmeyeceklerdir. Bu düşünceye hızla alışmamız ve nüfus değişikliği, devletlerin mültecilik meselesiyle yeniden yapılanması ve bölgesel ülkeler olarak karar verme süreçlerine mültecilerin temsilcilerinin eklenmesi gibi, yeni bölge politikaları üretilmeli. Keza sınır boylarının özel statülere kavuşturulması ve buraların bölgesel karar alma mekanizmaları içine dahil edilmesi gerekiyor.

Öte yandan örneğin TR'nin son yıllardaki anti demokratik yapısı nedeniyle T.C. vatandaşlarının mülteciliğe ve göçe kitlesel olarak başladığını da görüyoruz. Keza Yunanistan ve hatta Bulgaristan da iktisadi şiddet yüzünden kendi eğitilmiş işgücünü hızla kaybediyor ve azalan devlet bütçelerinin başa çıkması gereken yeni ve başka bir eğitim sisteminden, başka sosyal ve kültürel birikimlerden gelmiş insanlarla karşı karşıya kalıyorlar.

Mültecilikle -mültecilerle demiyorum, zira mültecilik duygusuyla birlikte yaşama gereği hepimiz için temel vatandaşlık ve özgürlük arayışımızın temelini oluşturmak zorunda. Mültecinin, göçmenin bulunduğu ülkede kalmasının şartı, eski diasporic ve izole yaşantıdan ziyade bulunduğu ülkenin politikasında ve gündelik yaşamında söz sahibi olabilmesine bağlıdır. Bu hak derhal kabul edilip, yeni vatandaşlara yönelik kendi örgütlenmelerini kurabilecekleri temel zeminler hazırlanmak zorunda. Sınır ve egemenlik politikaları ve mültecilik üzerine, hep birlikte yaşayacağımız ortak gelecek için rasyonel ve uygulanabilir politikalar üretmemiz elzem. Mültecilik meselesi devletlere bırakılmayacak kadar ciddi olarak biz vatandaşların kaderiyle ilgili zira.

Neşe Özgen Kimdir?

H. Neşe Özgen is a visiting researcher at the Department of Balkan, Slavonic and Oriental Studies, University of Macedonia, Thessaloniki, also is a Adjunct Professor of Sociology at Mimar Sinan Fine Arts University, and also at Galatasaray University, Department of Political Science, Istanbul. She obtained her BA from Hacettepe University, Department of Sociology, in 1984. She completed her MA in 1987, at Ege University, Social Sciences Institute, and her PhD in Sociology at the same University, Department of Sociology, in 1992. She worked at Sheffield Hallam University as both researcher and associated lecturer from 1993 to 1996.

Her research interests include qualitative and quantitative research technics and methodologies; gender, capital accumulation and citizenship on border (on these fields I have been working for the last eighteen years); South-Eastern (Iraq, Syria), Eastern (Iran), and North Eastern Anatolian borders (Armenia, Georgia and Azerbaijan), as well as the Western (Bulgarian, Greece) borders of Turkey.